

Банасько Т.М.

к.е.н, доцент кафедри економіки та економічних відносин

УДОСКОНАЛЕННЯ ОБЛІКОВОЇ ОЦІНКИ АКТИВІВ НА ПІДПРИЄМСТВАХ

Анотація

ключові слова

Постановка проблеми. З переходом України до ринкових відносин відбулася лібералізація вимог щодо ведення бухгалтерського обліку на рівні системи державного регулювання. Здійснено перехід від системи жорсткого регулювання до системи, в якій бухгалтер має право вибору серед існуючих методів, представлених в облікових стандартах. Внаслідок цього вимоги державного регулювання не встановлюють чіткої методики бухгалтерського обліку, зокрема, в частині оцінки об'єктів обліку, а встановлюють лише межі для її вибору. Наприклад, активи підприємства можуть відображатися в звітності з використанням різних оцінок – історичної собівартості, поточної собівартості, вартості реалізації, теперішньої вартості.

Така ситуація викликає появу низки проблем, які не були відомі бухгалтерам за часів радянського союзу. Основними з яких є:

- неготовність вітчизняних бухгалтерів до використання в повній мірі наданого вітчизняними стандартами обліково-методичного інструментарію;
- зростання ролі облікової оцінки в процесі функціонування сучасних підприємств, яка не є чітко регламентованою згідно сучасних облікових стандартів;
- неможливість забезпечення порівнянності облікової інформації, яка виступає джерелом для проведення аналізу діяльності підприємств, що займаються однакою діяльністю;
- неможливість визначення ряду макроекономічних показників для управління економікою;
- неможливість справедливого розподілу результатів господарювання для вирішення суспільних проблем.

За таких умов в наукових дослідженнях особливу увагу слід приділяти питанням регулювання

національної системи бухгалтерського обліку, зокрема, аналізу порядку реалізації облікової політики підприємства як інструменту оцінки статей фінансової звітності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питанням регулювання бухгалтерського обліку та вирішенню проблем облікової політики підприємства приділяли свою увагу М.І. Бондар, Ф.Ф. Бутинець, С.Ф. Голов, В.М. Жук, М.В. Задорожний, В.М. Пархоменко, О.М. Петрук, Ю.Л. Петрушевський, М.Л. Пятов, М.С. Пушкар, Я.В. Соколов, П.Я. Хомин, М.Т. Щирба.

Бутинець Ф.Ф. у своїх працях визначає, що кожне підприємство розробляє власну систему правил організації бухгалтерського обліку на підприємстві. Він доводить можливість формувати дворівневу систему облікової політики: макрорівень, це політика державних органів та макрорівень – політика конкретного підприємства. Аналогічну думку висловлює Швець В.Г. у підручнику «Теорія бухгалтерського обліку». Він визначає, що облікову політику можна розглядати, з одного боку, як сукупність прийомів і методів, за допомогою яких здійснюється керівництво бухгалтерським обліком в Україні в особі уповноважених на те законодавчих та виконавчих органів влади, з іншого – як сукупність конкретних методів і способів організації та форм бухгалтерського обліку, прийнятих підприємством на підставі загальних правил і особливостей господарської діяльності.

Формулювання мети статті і завдань. Основна мета статті полягає в вивченні існуючих напрацювань в сфері регулювання облікової оцінки в Україні та за кордоном, а також розробка рекомендацій щодо її удосконалення шляхом використання механізму облікової політики підприємства.

Виклад основного матеріалу. Бухгалтерський облік як окремий соціально-економічний інститут з притаманними йому функціями та завданнями, що забезпечують ефективне функціонування фінансового ринку України, включає нормативно закріплені правила і принципи ведення обліку. Подальший розвиток обліку як науки залежить не тільки від удосконалення його теорії та методології, а й від удосконалення системи його

регулювання, що є особливо важливим в умовах наростання процесів міжнародної економічної інтеграції, що характеризується прискоренням розвитку інвестиційного ринку та ринку позикового капіталу, учасники яких є основними користувачами облікової інформації.

На сьогодні в Україні постала потреба обґрунтування напрямів вдосконалення нормативного регулювання оцінки в бухгалтерському обліку шляхом усунення недоліків та вдосконалення методичних засад бухгалтерського обліку, оптимізації облікової політики підприємства. Одними із підходів, які дозволяють вирішити вище окреслену проблему, є історичний та компаративний аналіз, що передбачають розгляд національної системи обліку в історичному контексті та у порівнянні із системами обліку інших країн.

За часів СРСР система бухгалтерського обліку була жорстко регламентованою. Основною причиною цього стала необхідність зміцнення системи господарського планування, яке потребувало одноманітних фінансових показників та стандартизованих облікових практик. Система планування була визначальним орієнтиром для системи обліку, що забезпечувалось рішеннями керівників державних органів через вдосконалення організаційних форм, методик та техніки ведення соціалістичного бухгалтерського обліку.

В умовах соціалізму необхідність жорсткої регламентації бухгалтерського обліку зумовлювалася потребами управління централізованою економікою СРСР, а також забезпечення збереження державної власності. Зокрема, у 1924 р. завданнями Центрального бюро Інституту державних бухгалтерів-експертів виділено: організацію складання звітності та первинних документів; налагодження документообороту; розробку єдиної номенклатури рахунків; розробку інструкцій з типовою кореспонденцією рахунків; інструктаж ревізійних комісій (щодо методів і об'єктів ревізій, аналізу балансів тощо); скорочення обсягів звітності; консультаційні роботи з облікових питань; надання пропозицій щодо можливостей усунення помічених недоліків в постановці обліку; вивчення умов здійснення господарських злочинів, які виникають через неправильну постановку обліку [2, 4].

Оскільки в СРСР був чітко сформульований запит на облікову інформацію від єдиного користувача, то облікова система була повністю спрямована на його забезпечення. Бухгалтер, на відміну від часів царської Росії, був повністю позбавлений елементів облікової творчості, на заміну принципів обліку прийшли чітко і однозначно сформульовані правила. Як наслідок, державне регулювання організації обліку в СРСР забезпечувало одноманітне розуміння облікових даних і

можливість їх порівняння, що дозволяло надавати релевантну інформацію органам управління народним господарством.

Практика регулювання бухгалтерського обліку в США, Великобританії та інших західних країнах, у порівнянні з СРСР, мала відмінний характер, що зумовлено застосуванням ліберального підходу до регулювання бухгалтерського обліку. Зміст останнього полягає в розробці основоположних облікових принципів спеціалістами з бухгалтерського обліку, об'єднаними в професійні об'єднання. Бухгалтери здійснюють професійне судження, існує можливість вибору різних методів бухгалтерського обліку для однакових фактів господарського життя, характерна варіантність оцінки та розподілу доходів і витрат підприємства, що дозволяє відображати інформацію про ці факти у бухгалтерській звітності на розсуд підприємства.

Як відмічає проф. О.М. Петрук, на Заході та міжнародному рівні система регулювання правил формування фінансової інформації будуються «від загального до часткового», їх побудова починається з формулювання концептуальних припущень складання та подання фінансової звітності. Якщо будь-який окремий регламент, що визначає порядок ведення обліку і складання звітності, відсутній, то прийняти коректне рішення в тій чи іншій нестандартній ситуації бухгалтеру допомагає знання основних принципів, що містяться в концептуальних припущеннях [5, 142].

Як наслідок, через загальний характер МСФЗ та американських стандартів GAAP при підготовці фінансової звітності може виникнути невизначеність у зв'язку з відсутністю однозначних вимог і правил, незрозумілістю всіх деталей щодо оцінки статей звітності. В цій ситуації спеціаліст повинен послідовно визначити: як ідентифікувати, оцінити; коли визнати об'єкт; яку інформацію про нього і в якому обсязі розкривати у звітності.

Такий підхід досить гостро критикувався радянськими вченими, передусім, через відсутність суворого регламенту ведення обліку та складання звітності, що уможливило проведення фальсифікації фінансової звітності. Так, ще у 1981 р. проф. І.В. Малишев вказував, що в капіталістичних країнах «кожна фірма, підприємство організують облік за розумінням власників і його агентів» [4, 8]. Крім того, перед узагальненням облікової інформації існує можливість попереднього коригування одержаних облікових даних за допомогою аудиторів та фінансових аналітиків з метою покращання результатів діяльності в очах зовнішніх користувачів підприємства.

Таким чином, можливість вибору різних методів оцінки бухгалтерського обліку в англійських країнах на рівні підприємства створює

можливості для маніпулювання показниками фінансової звітності в межах конкретного звітного періоду. Найбільшим недоліком чого, на нашу думку, є неможливість отримання достовірної інформації для забезпечення справедливого розподілу результатів господарювання підприємства, соціального захисту його працівників.

В Україні, починаючи з 1999 р., реалізована аналогічна модель регулювання бухгалтерського обліку, що надає бухгалтеру право вибору різноманітних методів оцінки. Разом із використанням ліберального підходу до регулювання в вітчизняну систему обліку були перенесені всі вищезазначені проблеми використання облікової інформації. За таких умов особливого загострення набула проблема підвищення ролі державного регулювання національної системи бухгалтерського обліку, зокрема, в сфері облікової оцінки.

Необхідність збереження і удосконалення державного регулювання бухгалтерського обліку обумовлена важливістю досягнення єдності ведення обліку й складання звітності, достовірності відображення та своєчасності надходження звітної інформації, створення єдиного методологічного та правового забезпечення бухгалтерського обліку для всіх підприємств незалежно від організаційно-правової форми та форми власності.

Для отримання користі від глобалізаційних процесів Україна повинна мати державну політику, спрямовану на забезпечення економічного зростання. Саме застосування адекватних методів бухгалтерської оцінки повинно забезпечувати реальне відображення економічних процесів без будь-яких перекручень у фінансовій звітності. Дану пропозицію можна реалізувати шляхом застосування механізму облікової політики підприємства, зокрема, шляхом правильного застосування облікових оцінок. Якщо облікова політика є складовою методології представлення інформації у фінансовій звітності, то облікова оцінка необхідна для того, щоб розподілити доходи і витрати між звітними періодами, представити інформацію про здійснені на підприємстві факти господарського життя в вартісному вираженні і, в цілому, надати вартісне вираження стану та результатів діяльності підприємства за встановлений період.

Забезпечення ефективного управління власністю та результатів перерозподілу доходів зумовлює необхідність визначення підходів до оцінки в бухгалтерському обліку в Україні з урахуванням особливостей менталітету української нації, вітчизняних традицій і кращих надбань світової практики.

Оскільки облікова політика суттєво впливає на показники фінансового стану підприємства, то одним з важливих моментів організації та ведення обліку на підприємстві є регламентація

облікової політики із використанням адміністративних методів регулювання.

На шляху інтеграції України до ЄС необхідно враховувати передовий досвід з питань регламентації бухгалтерського обліку. Зокрема, для України важливим є вивчення досвіду регулювання системи обліку в тих країнах, які теж мали «радянське минуле», або економічна система яких знаходилась під впливом Радянського союзу. Пряме перенесення облікової практики англо-американських країн в вітчизняні умови не дасть значного ефекту, оскільки механізм облікової політики не адаптований під вітчизняних бухгалтерів та користувачів облікової інформації.

Як відмічає О.П. Чікунова, «зараз самі ж американці здійснюють прямо протилежні кроки, впевнившись в тому, що в обліку і в аудиті повинна бути знайдена нова пропорція між громадським і державним регулюванням з урахуванням кризових явищ останнього часу» [6, 76]. Тому при побудові моделі регулювання обліку в Україні слід враховувати напрацювання вітчизняних науковців, ментальні характеристики українських бухгалтерів, а також рівень розвитку вітчизняного фінансового ринку (ринку цінних паперів, ринку позикового капіталу), представники якого виступають основними користувачами облікової інформації.

Зміна суспільно-економічної формації сприяла появі нових категорій користувачів облікової інформації — акціонерів (власників) та менеджерів підприємства, які досить часто мають різносторонні інтереси. Власники отримали змогу використовувати облікову політику як інструмент організації бухгалтерського обліку відповідно до своїх інтересів, а також для задоволення потреб зовнішніх відносно підприємства суб'єктів. Однак менеджери не завжди в своїх рішеннях дотримуються цілей, які переслідують власники, використовуючи облікову політику для досягнення своїх особистих завдань (досягнення необхідних фінансових показників, перекачування доходів і витрат між різними періодами тощо). Вважаємо, що асиметрія цілей власників і менеджерів зумовлює необхідність перегляду моделі регулювання системи бухгалтерського обліку в Україні, передбачає залучення держави в якості зовнішнього суб'єкта, що відстоюватиме інтереси власників підприємства та інших зовнішніх користувачів облікової інформації.

Погоджуючись з доц. О.П. Войналович [3], вважаємо, що оптимальною і найбільш адекватною моделлю регулювання бухгалтерського обліку в Україні є поєднання функцій держави в частині визначення складових організації оцінки об'єктів обліку та відповідних повноважень суб'єктів організації на рівні підприємств (рис. 1).

Рис. 1. Запропонований підхід до регулювання процесу проведення облікової оцінки в Україні

Виходячи із розробленої моделі, на рівні держави слід обов'язково закріпити такі елементи обліку як: методика визнання, оцінки та амортизації активів; методика розподілу прибутку; форми типових розпорядчих і первинних документів; визначення правового статусу облікових працівників і вимог до їх професійного статусу; врегулювання процедури приймання-передачі при зміні бухгалтера на підприємстві; встановлення можливостей застосування електронних документів у бухгалтерському обліку; визначення порядку встановлення безпеки облікової інформації.

Розроблений підхід дозволяє збалансувати процес регулювання облікової оцінки з боку органів державного управління та власників підприємства й зовнішніх суб'єктів впливу за допомогою механізму облікової політики. Це створює всі передумови для того, щоб держава використовувала бухгалтерський облік як організаційно-економічну систему регулювання економікою.

Оскільки організація обліку передбачає визначення і вибір методів, а також і видів оцінки для ведення обліку та складання звітності, розглянемо їх особливості на двох виділених рівнях запропонованої моделі (рис. 1).

Специфіка першого рівня в частині застосування оцінки в бухгалтерському обліку передусім зумовлена тим, що держава на рівні нормативних документів суворо регулює види та порядок оцінки об'єктів бухгалтерського обліку. Такий підхід щодо суворого регулювання зумовлений необхідністю уніфікації облікового процесу в частині

даного питання. Іншою за змістом є оцінка, яка обирається на другому рівні — рівні конкретного підприємства. Через такий інструмент організації обліку як облікова політика власник або інший суб'єкт організації облікового процесу (керівник, аудиторська фірма, найманий спеціаліст) отримує можливість вибору методів оцінки із наявних альтернатив, передбачених на рівні національних облікових стандартів. При цьому в основу такого вибору покладаються інтереси конкретного власника, наприклад, максимізація прибутку, зниження бази оподаткування, підвищення вартості підприємства тощо.

На нашу думку, існування можливості вибору суб'єктами господарювання окремих методів оцінки із наявного переліку є негативною тенденцією, оскільки різноманіття методів оцінки призводить до непорівнянності показників звітності не лише в межах країни, а й навіть підприємств окремої галузі. Це не дозволяє забезпечити адекватність порівняння одержаних на основі бухгалтерської звітності показників, внаслідок чого нівелюється основне завдання бухгалтерського обліку — забезпечення прийняття ефективних управлінських рішень на його основі.

До того ж, облікова оцінка може також змінюватись не лише на початок календарного року, а й в будь-який час, про що наголошують проф. М. Бондар та В. Бабіч [1, 9]. Це створює можливість для маніпулювання результатами, що відображаються в фінансовій звітності, не лише на момент складання наказу про облікову політику,

а й в будь-який момент функціонування підприємства.

Для вирішення цієї проблеми слід дотримуватись запропонованого підходу, що передбачає створення єдиних правил організації бухгалтерського обліку в частині облікової оцінки шляхом розробки єдиного методологічного та правового забезпечення облікового процесу всіх підприємств з урахуванням особливостей менталітету вітчизняних облікових працівників та рівня розвитку вітчизняного фінансового ринку. Слід обов'язково враховувати, що реалізація представлених пропозицій можлива лише за умови належної координації діяльності органів державної влади, що регулюють організацію і проведення оцінки об'єктів бухгалтерського обліку.

Представлений підхід до регулювання облікової оцінки за допомогою інструментарію облікової політики є проміжним варіантом регулювання облікової системи, що знаходиться між суцільною лібералізацією та тотальною регламентацією. З позиції забезпечення уніфікації облікових процедур та порівнянності облікових показників найкращим варіантом є тотальна регламентація облікової методології. Однак застосування такого варіанту є неможливим в сучасних умовах господарювання, що пов'язано з динамічністю характеру ринкових відносин, різноманітністю господарської практики, швидкоплинністю її зміни, появою нових видів та напрямів господарської діяльності. Наприклад, методи обліку підприємств ХХ ст. досить складно адаптувати до підприємств, які займаються електронною комерцією, оскільки вони майже не мають у своїй власності матеріальних активів, а в переважній більшості використовують нематеріальні активи (комп'ютерні програми, бази даних, торгові марки тощо), дослідженням яких на сьогодні приділяється недостатня увага.

Висновки та пропозиції. Облікова політика (у її вузькому розумінні) в сучасних умовах господарювання виступає інструментом оцінки статей звітності. Вона має на меті створення на кожному конкретному підприємстві такої системи бухгалтерського обліку, яка б дозволила показати у фінансовій звітності інформацію, яка б однозначно трактувалась її користувачами та була одержана з врахуванням особливостей діяльності конкретного підприємства. На вибір методу оцінки активів і пасивів, що закріплюється в обліковій політиці підприємства, впливають задачі, які висуваються власниками та менеджерами при складанні фінансової звітності для задоволення власних інтересів (наприклад, одержання кредиту або досягнення необхідного рівня рентабельності діяльності). Існування такої ситуації не дозволяє забезпечити одноманітність бухгалтерського обліку

та фінансової звітності підприємств, що є найголовнішим фактором розуміння облікової інформації різними видами її користувачів.

З метою вирішення цієї проблеми запропоновано регламентувати на рівні державних нормативних актів питання визнання, оцінки та амортизації активів і пасивів підприємства, що забезпечуватиме підвищення релевантності облікової інформації шляхом підвищення рівня її порівнянності.

Перспективним напрямом досліджень є удосконалення механізму оцінки нематеріальних активів шляхом використання механізму облікової політики, оскільки нематеріальні активи в сучасних умовах розвитку економіки виступають одним із визначальних факторів діяльності підприємств.

Література:

1. Бондар М. Облікова політика підприємства: зміни та доповнення / М. Бондар, В. Бабіч // Бухгалтерський облік і аудит. — 2012. — № 12. — С. 8-12.
2. Борьян Б. Роль и правовое положение бухгалтеров-экспертов в Западной Европе и С.-А.С.Ш. / Б. Борьян // Вопросы баланса и экспертизы. Сборник статей под ред. Б.А. Борьяна. — 1927. — Выпуск 1. — 267 с.
3. Войналович О.П. Організація бухгалтерського обліку: теоретико-методичні засади: дис. к.е.н. / О.П. Войналович. — Київ : Національний аграрний університет, 2006. — 189 с.
4. Малышев И.В. Теория бухгалтерского учета : учеб. пособие для с.-х. вузов / И.В. Малышев. — М. : Финансы и статистика, 1981. — 263 с.
5. Петрук О.М. Глобалізація як об'єктивний соціально-економічний процес / О.М. Петрук // Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. Міжнародний збірник наукових праць / Серія: Бухгалтерський облік, контроль і аналіз. — 2005. — Випуск 2. — С. 136-156.
6. Чикунова Е.П. Бухгалтерский кризис в США: последствия для России / Е.П. Чикунова // Бухгалтерский учет. — 2002. — № 23. — С. 75-78.

Учетная политика предприятия как механизм регулирования учетной оценки

Аннотация. Рассмотрены особенности регулирования системы учета в Украине и англоязычных странах. Предложен подход к усовершенствованию учетной оценки путем использования механизма учетной политики предприятия.

Ключевые слова: учетная политика, бухгалтерская оценка, регулирование системы бухгалтерского учета.

Enterprises accounting policy as a mechanism of regulation of accounting valuation

Summary. The peculiarities of regulation of Ukrainian and English-speaking accounting systems have been disclosed. The approach to the improvement of accounting valuation by enterprises accounting policy usage have been suggested.

Key words: accounting policy, accounting valuation, accounting system regulation.